

ОЦІНКА СТРУКТУРНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Постановка завдання. Розвиток ринкових відносин в Україні не приніс суттєвих позитивних результатів в аграрному секторі економіки. Навпаки, світова економічна криза, криза української економіки тільки поглибили перекося у розвитку сільського господарства країни.

Виведення країни з кризового стану потребує формування високоефективного та дієздатного аграрного сектору, який розвивається на основі інноваційних інтенсивних технологій. Сталий розвиток будь-якої системи неможливий без формування її оптимальної дієвої структури.

Фермерські господарства впевнено зайняли своє місце серед інших аграрних підприємств, однак, деякі особливості їх розвитку не дають можливості в повній мірі розкрити виробничий потенціал цих господарств. Одними із найменш захищеними в складному хвижацькому середовищі агробізнесу є саме фермерські господарства. І тому для них вкрай важливим є аналіз змін, що відбулися, та формування на підставі отриманих даних високорентабельної конкурентоздатної структури виробництва. Оцінка структурних перетворень фермерських господарств області та формування пропозицій щодо їх удосконалення і стали **метою** нашого **дослідження**.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стратегічні напрями розвитку економіки нашої держави були предметом дослідження багатьох видатних сучасних вчених, серед яких хотілося б відмітити роботи П.Т. Саблука, В.В. Юрчишина, В. Я. Месель-Веселяка, М.Й. Маліка, В.Я. Амбросова, П.М. Макаренка та ін. Багато хто, зокрема О.М. Онищенко, Б.Й. Пасхавер, О.Ю. Єрмаков, С.І. Наконечний, С.С. Савіна та ін. – займалися питаннями удосконалення структури виробництва в тому числі і фермерських господарств. Незважаючи на значний вклад цих вчених у розвиток аграрної науки та розв'язання низки важливих проблем, деякі питання потребують додаткового поглибленого розгляду. Зокрема, необхідним є визначення виробничої структури фермерських господарств окремих регіонів в розрізі всіх її прошарків.

Виклад основного матеріалу. Сільське господарство – це досить складна динамічна система. Вона знаходиться в постійному русі та самостійному пошуку напрямів розвитку. Однак, лише кероване спрямування здатне удосконалити цю систему. Розглянемо зміни, які відбулися у фермерських господарствах Миколаївської області в розрізі організаційної, галузевої та територіальної структури.

Історія розвитку фермерського руху сяє своїм корінням далеких 90-х років попереднього сторіччя, коли по всій незалежній Україні налічувалося лише десятки фермерів. На сьогодні, число фермерських господарств обчислюється десятками тисяч.

Таблиця 1

**Питома вага фермерських господарств
у загальній чисельності аграрних підприємств***

Показники	2000р.	2005р.	2009р.	2010р.	2011р.	2012р.
Кількість фермерських господарств по Україні, од	38428	42445	41906	41524	40965	40676
Їх частка в загальній кількості підприємств, %	60,4	73,3	73,3	73,5	73,0	74,0
Кількість фермерських господарств по Миколаївській області, од	4260	3778	4586	4568	4561	3966

Їх частка в загальній кількості підприємств, %	60,0	80,0	85,5	85,9	85,4	84,1
Миколаївська область у % до України	11,1	8,9	10,9	11,0	11,1	9,8

* Побудовано автором за даними Голов. управ. статистики в Миколаївській області

Кількість фермерських господарств в Україні стрімко зростає до 2000 року, а потім безупинно збільшувалася до 2005 року (табл.1), потім спостерігається спад чисельності до сьогоднішнього дня. У 2012 році число фермерських господарств області становило 3966 одиниць, у загальній кількості сільськогосподарських підприємств це – 84,1%. Господарства області становлять 9,8% всіх фермерів України. Маса структурних зрушень за останні 12 років становить 24,1% за часткою у загальній кількості підприємств та -1,3% за часткою фермерів по Україні.

За природно-кліматичними умовами територія Миколаївської області поділена на три зони: північну, центральну та південну.

Таблиця 2

**Динаміка розвитку фермерських господарств
за зонами Миколаївської області***

Показники	2000р.	2005р.	2009р.	2010р.	2011р.	2012р.
Північна зона						
Площа сільгоспугідь, га	64238	142438	180806	180992	181963	179461
Кількість фермерських господарств, од.	1678	1919	2008	1995	1974	1740
Центральна зона						
Площа сільгоспугідь, га	35109	76249	96406	108010	108311	97298
Кількість фермерських господарств, од.	1326	1215	1304	1301	1311	1126
Південна зона						
Площа сільгоспугідь, га	35097	57231	70403	72081	72220	71094
Кількість фермерських господарств, од.	1256	1311	1262	1259	1235	1100

* Побудовано автором за даними Голов. управ. статистики в Миколаївській області

В північній зоні Миколаївської області (табл. 2) розташована найбільша кількість фермерських господарств та вони займають значні площі. Якщо в середньому по області у 2012 році на одне фермерське господарство приходилося 87,7 га сільськогосподарських угідь, то на одне господарство цієї зони припадає 103,1 га, що відповідно на 17,6% більше.

Важливим для будь-якого підприємства, а особливо для аграрного, є правильний вибір напрямку виробництва. І якщо за адміністративно-командних часів це питання вирішувалося централізовано, то сьогодні кожен господар повинен це вирішувати сам і, відповідно, повністю брати на себе результати діяльності.

Як в цілому по Україні, так і серед фермерських господарств Миколаївської області спостерігається загальний занепад тваринницької галузі.

Виробництво тваринницької продукції майже не практикується серед фермерів області. Частка валової продукції тваринництва протягом останніх років коливалася в межах 1%, і лише у 2012 році цей показник зріс до 1,8% всієї сільськогосподарської продукції. Відповідно маса структурних зрушень склала 1,1% за останні 12 років. Найгіршим було співвідношення рослинництва і тваринництва у 2000 році, а саме 99,3% приходилося на продукцію рослинництва і лише 0,7% - на продукцію тваринництва. Основна причина, з якої фермери не бажають займатися виготовленням тваринницької

продукції – висока затратність галузі, як в матеріальному так і трудовому ракурсі. У складних сучасних умовах виживати фермерам дозволяє лише вирощування високорентабельних культур, що звісно веде до формування дисбалансу сільського господарства.

Рис. 1. Груповий склад валової продукції сільського господарства у фермерських господарствах Миколаївської області*

* Побудовано автором за даними Голов. управ. статистики в Миколаївській області

Основна увага фермерів зосереджена на виробництві рослинницької продукції, зокрема вирощуванні насіння соняшнику та зерна.

Таблиця 3

Галузева структура сільськогосподарського виробництва фермерських господарств Миколаївської області (за вартістю валової продукції у постійних цінах 2010 року)*

Галузі та види продукції	2000р.	2005р.	2009р.	2010р.	2011р.	2012р.	Маса структурних зрушень
Продукція рослинництва	99,3	98,5	99,1	98,8	99,0	98,2	-1,1
зернові культури	45,9	46,8	45,4	41,6	40,7	26,2	-19,7
технічні культури	54,6	40,5	39,0	41,1	42,7	55,5	0,9
картопля, овочі та баштанні культури	3,8	5,5	5,3	4,2	6,6	8,7	4,9
кормові культури	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,1	0,0
інша продукція рослинництва	0,0	5,6	9,3	11,9	9,0	7,7	7,7
Продукція тваринництва	0,7	1,5	0,9	1,2	1,0	1,8	1,1
худоба та птиця (вирощування)	0,3	0,3	0,2	0,2	0,2	0,3	0,0
молоко	0,1	0,5	0,4	0,5	0,5	0,9	0,8

яйця	0,2	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	-0,2
вовна	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
інша продукція тваринництва	0,0	0,6	0,3	0,4	0,3	0,6	0,6
Інтегральний коефіцієнт структурних зрушень	-	0,115	0,139	0,142	0,123	0,165	

* Побудовано автором за даними Голов. управ. статистики в Миколаївській області

Частка рослинницької продукції фермерських господарств у 2012 році становила 98,2% загальної виробленої сільськогосподарської продукції (табл. 3). Найбільше серед продукції рослинництва було вироблено продукції технічних культур, а саме насіння соняшнику – 55,5%. Протягом останніх років спостерігається чітка тенденція до зменшення обсягів вирощування зерна на користь технічних культур, маса структурних зрушень по зерновиробництву склала -19,7% за досліджуваний період.

Для визначення структурних зрушень, які відбулися в галузевій структурі фермерських господарств області, нами було обчислено інтегральні коефіцієнти структурних зрушень за формулою:

$$K_{I \text{ п\oд .\c{d}.}} = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^k (\Delta_{\zeta\hat{a}} - \Delta_{\hat{a}\hat{a}\zeta})^2}{\sum_{i=1}^k (\Delta_{\zeta\hat{a}} + \Delta_{\hat{a}\hat{a}\zeta})^2}} \quad (1)$$

За базу порівняння було взято 2000 рік. Розрахунки показали, що за досліджуваний період галузева структура фермерських господарств зазнала незначних змін (табл. 3). Більш помітні зрушення структурні зрушення спостерігаються у 2012 році, проте їх не можна назвати значними.

Таблиця 4

Структура посівів у фермерських господарствах Миколаївської області*

Культури	2000р.	2005р.	2009р.	2010р.	2011р.	2012р.	Маса структурних зрушень
Зернові та зернобобові	58,4	59,6	62,4	59,0	56,8	53,7	-4,7
в т.ч. озимі зернові	54,9	58,3	68,4	74,3	68,6	45,6	-9,3
ярі зернові	45,1	41,7	31,6	25,7	31,4	54,4	9,3
Технічні культури	37,8	38,5	36,4	39,8	41,9	44,7	6,9
в т.ч. соняшник	95,6	85,4	88,8	79,5	82,0	86,3	-9,3
Картопля і овоче-баштанні	1,8	0,7	0,5	0,7	0,6	0,6	-1,2
Кормові культури	2,0	1,2	0,7	0,5	0,7	1,0	-1,0

* Побудовано автором за даними Голов. управ. статистики в Миколаївській області

Підтверджують висновок про спеціалізацію фермерів області на вирощуванні соняшнику та зерна дані таблиці 4. В середньому за останні чотири роки найбільше площ було відведено під посіви зерна – 58,0% та технічних культур – 40,6%. Найбільше зернових було засіяно у 2005 році, технічних – у 2012 році. Перевага у вирощуванні зернових надається вирощуванню озимої пшениці, найбільша частка якої становила 74,3% у 2010 році. Серед технічних культур перевага надається вирощуванню соняшнику, яким

у 2012 році було засіяно 86,3% всієї площі технічних культур.

Взагалі площі, що відводяться під вирощування технічних культур у фермерських господарствах області з кожним роком збільшуються. У 2012 році цей показник досяг найвищого рівня – 44,7%. Враховуючи, що із технічних культур фермери вирощують в основному соняшник і озимий ріпак, дана ситуація є неприпустимою. І тому, виникає нагальна потреба у визначенні оптимальної структури посівних площ у фермерських господарствах.

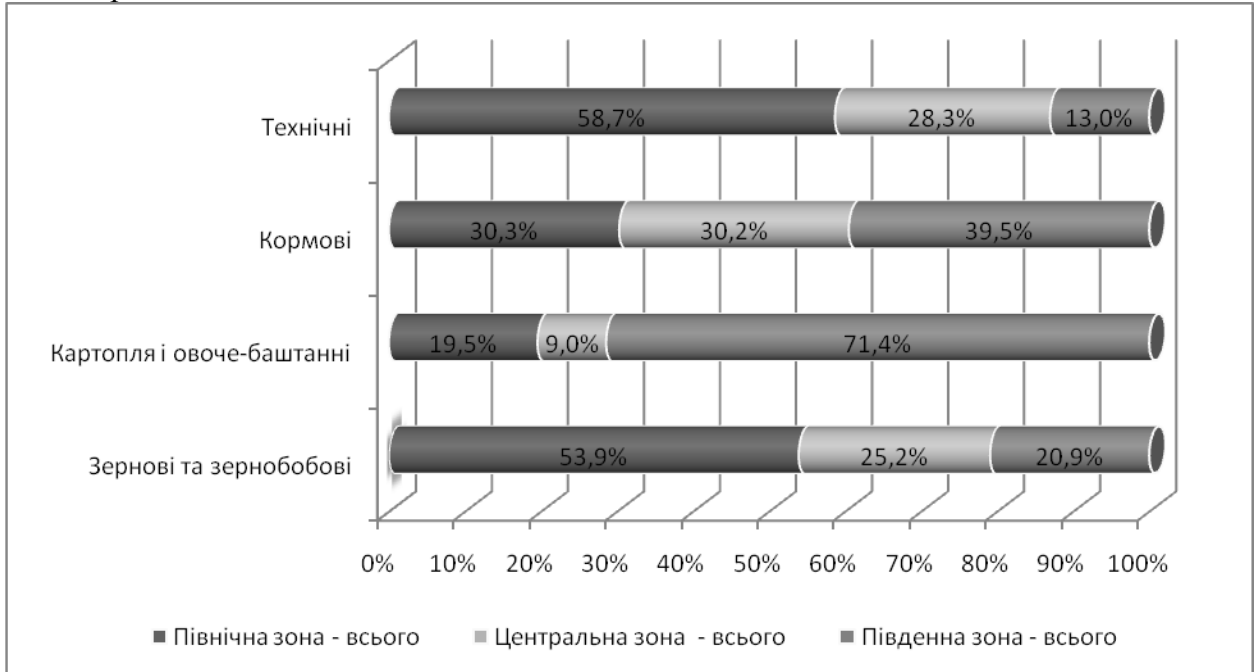

Рис. 2. Питова вага площ вирощування основних культур фермерськими господарствами за природно-кліматичними зонами області Миколаївської області у 2012 році*

* Побудовано автором за даними Голов. управ. статистики в Миколаївській області

В розрізі природно-кліматичних зон області найбільша частина площ зернових та технічних культур зосереджена у північній зоні області – 53,9% та 58,7% відповідно (рис. 2). Значна частка площ картоплі і овоче-баштанних та кормових культур знаходиться в південній частині області – 71,4% та 39,5% відповідно.

Таблиця 5

Питова вага фермерських господарств у виробництві основних видів продукції сільського господарства сільгосп підприємствами Миколаївської області*

Продукція	2000р.	2005р.	2009р.	2010р.	2011р.	2012р.	Маса структурних зрушень
Зернові та зернобобові	6,6	18,8	24,6	23,7	24,9	24,3	17,7
пшениця	6,1	17,2	20,6	22,1	22,6	22	15,9
ячмінь	6,8	21,1	29,7	27,4	29,9	29,8	23
кукурудза на зерно	12,2	25,4	15,7	19,5	24,8	22,6	10,4
просо	12,3	17,9	17	23,9	26,4	31,1	18,8
гречка	14	12,4	14,8	21,2	20,4	15,9	1,9
Цукрові буряки	9,8	12,9	-	-	-	1,3	-8,5
Соняшник	2,2	22,1	28	26	28,7	23,7	21,5

Продовження таблиці 5

Картопля	67,5	73,8	80,1	73,9	70,1	56,3	-11,2
Овочі	4	21,3	15,5	10,8	14,8	10,9	6,9
Продовольчі баштанні	11,3	34,7	38,8	22,9	31,7	23,4	12,1
Кукурудза на силос і зелений корм	0,3	3,4	5,2	4,1	4,7	6,3	6
М'ясо (у забійній вазі) - всього	1,4	2,5	3,1	2,7	2,8	3,1	1,7
в т.ч. яловичина та телятина	1	2,1	3,2	3,3	4,7	5,2	4,2
свинина	2,9	3,2	3,7	2,9	2,5	3,1	0,2
баранина та козлятина	0	2,9	11,9	29,2	40,9	21,4	21,4
м'ясо птиці	0	1,6	1,3	0,8	1,2	1	1
Молоко	0,1	2,7	4	5,8	6,4	6,5	6,4
Яйця	1	0,4	0,1	0,1	0,1	0,1	-0,9
Вовна	0	4,5	15,4	29,2	31,8	34,8	34,8

* Побудовано автором за даними Голов. управ. статистики в Миколаївській області

Не дивлячись на значну чисельність фермерських господарств, їх внесок в економіку області залишається досить низьким, хоча останніми роками намітилася тенденція зростання (табл. 5). Це можна пояснити цілою низкою причин: починаючи із незначних площ фермерських господарств і завершуючи слабкою матеріально-технічною базою, відсутністю оптимальних оборотних коштів тощо.

Питома вага виробництва зерна фермерами області безупинно зростає і у 2012 році досягла рівня 24,3%. Таким чином, структурні зрушення за досліджуваний період становили 17,7%. Зростання спостерігається по всіх зернових культурах. Також значний внесок роблять фермери у вирощування соняшнику, питома вага зросла на 21,5 в.п., найбільше зібрано було соняшнику у 2011 році – 28,7% всього врожаю цієї культури по області.

Нехарактерним є для нашого регіону вирощування картоплі, проте найбільша частина цієї продукції вирощується саме фермерами області. Найбільший за досліджуваний період урожай картоплі було зібрано у 2009 році – 80,1% всієї картоплі, вирощеної в області. Проте, структурні зміни по картоплі становлять -11,2%, тобто рівень виробництва у 2012 році знизився порівняно із 2000 роком.

Значних успіхів досягли фермери у вирощуванні баранини та виробництві вовни. Індекс структурних зрушень по цих позиціях збільшився на 21,4 та 34,8 в.п. відповідно. Це говорить про те, що альтернатива затратному вирощуванню великої рогатої худоби у фермерів області є.

Територіальний розподіл виробництва продукції сільського господарства фермерських господарств у 2012 році має наступний вигляд: у північній зоні області фермерами найбільше виробляється кукурудзи на зерно (95,8%), зернових та зернобобових (68,9%), соняшнику (67,2%) та молока (64,9%). Овочів найбільше виробляють фермери південної природно-кліматичної зони – 86,7%, а яєць найбільше виробляється у центральній частині області – 83,9%.

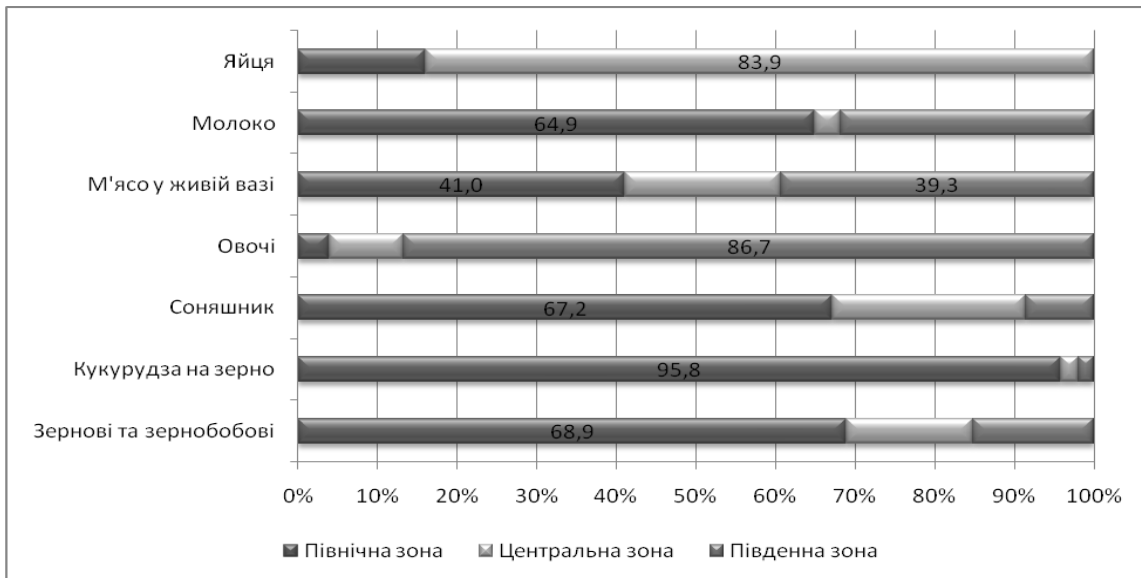

Рис. 3. Виробництво основних видів сільськогосподарської продукції фермерськими господарствами за природно-кліматичними зонами Миколаївської області у 2012 році*

Висновки. Розглянувши структурні зрушення, що відбулися протягом 2000-2012рр. у фермерських господарствах області, можемо зробити наступні висновки. Чисельність фермерських господарств має тенденцію до зменшення, що говорить про припинення діяльності частини господарств, близько 20% фермерських господарств взагалі існують лише на папері. Однак зменшення кількості веде до збільшення площ в розрахунку на окреме господарство. У галузевій структурі фермерських господарств відчувається суттєвий дисбаланс в сторону зменшення частки вирощування тваринницької продукції на користь продукції рослинництва, зокрема зерна та насіння соняшнику. Переважна частина виробництва фермерів зосереджена у північній зоні області.

Отримані результати дають можливість поставити декілька завдань, що потребують негайного вирішення: удосконалити систему звітності фермерів; розробити та впровадити дієву державну програму підтримки тваринництва у фермерських господарствах; стимулювати вітчизняного виробника техніки для фермерських господарств; розробити на рівні регіону та окремих фермерських господарств оптимальну структуру виробництва тощо.

Анотація

Розглянуто динаміку зрушень організаційної, галузевої та територіальної структур фермерських господарств Миколаївської області, запропоновано шляхи виправлення дисбалансу розвитку.

Аннотация

Рассмотрена динамика изменения в бизнесе, промышленности и территориальной структуры хозяйств Николаевской области, предложенные способы устранения дисбаланса развития.

Abstract

Is described dynamics of changes in business, industry and territorial structures of farms of Mykolayiv region, proposed ways of correcting the imbalance of development.

Список використаної літератури:

1. Фермерські господарства Миколаївщини. Статистичний збірник / за ред. Н.Ю. Рошко. – Миколаїв: Головне управління статистики у Миколаївській області, 2013. – 92 с.